

פירוש אברבנאל לחומש דברים

נושאים מפרשות נצבים והאזינו

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כותרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
המספרים מסמנים את מספר העמוד בהוצאה זו:
<http://www.hebrewbooks.org/44335>
וכן על הספר מרכבות המשנה, דפוס סביוניטה ה' שיא - 1551

אתר דעת תשע"ו

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

התוכן

פרשת ניצבים..... 3

3..... דברים פרק כט

3..... [שאלה: איך יתכן שהברית מחייבת את כל הדורות?]

5..... תשובה: חובות האב עוברות לבניו

5..... דברים כט, ט-יד

5..... [ברית חדשה בכניסה לארץ]

7..... [הברית: לכל העם ולכל הדורות]

7..... פירוש ראשון

9..... והאופן השני מהפירוש -

פרשת האזינו..... 12

12..... דברים פרק לב

12..... שבעה כללי אמונה הנובעים מהשירה

14..... [שלוש פעמים אמר משה את השירה]

15..... [שתי מטרות בשירה]

15..... האחת: [יש לשמור את המצוות כמשמעם ולא בדרך סימבולית]

16..... והסיבה השנית [לאדם זכות בחירה].

17..... עלה אל הר העברים

17..... [משה מכין את יורשו]

פרשת ניצבים

דברים פרק כט

ט אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראֵל:
י טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחינך מחטב עציך עד שאב מימין:
יא לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום:
יב למען הקים-אתך היום לו לעם והוא יהיה-לך לאלהים
כאשר דבר-לך וכאשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב:
יג ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את-הברית הזאת ואת-האלה הזאת:
יד כי את-אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום:

[שאלה: איך יתכן שהברית מחייבת את כל הדורות?]

והוא הגדול שבכולן שנתעצמו להלחם בו חכמי דורנו זה במלכות ארא"גון על ענין הברית הזאת ומאמר הכתוב שאמר **ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת... כי את אשר ישנו פה וגו'** והוא: כי מי נתן כח לדור המדבר שעמדו רגליהם על הר סיני לחייב את אשר יקומו מאחריהם במה שאמרו נעשה ונשמע ולעברם בברית השם ית' אלהיהם או השבע שבועה לאסור אסר על נפשם אשר לא יבטל לעולם, עד שיחייבו אותם בכל דברי התורה והברית אשר כרתו ולהעניש לזרעם אחריהם.

כמו שיראה מזה הכתוב, ובכל מקום שנמצא בפיהם ז"ל (שבועות כ"ג) **והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא.**

שזה לא יתכן מן הדין, שהרי לא ייפול בזה העניין טבע אבות ובנים, לפי שגוף אשר יש לו לאב שותפות בהיותו לא היה נמצא שם כי אם בכח רחוק מאוד ממוציאותו, והוא מבואר כי לא בכח יגבר איש להשביע בניו לדורי דורות.

וכל שכן מצד הנפש המדברת שאין לו לאב בה שותפות ושום הקשר, שאינה נידונה על פיו. וכמאמר הנביא יחזקאל עליו השלום (י"ח כ')

מה לכם אתם מושלים את המשל הזה בית ישראל לאמר, אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהנה. חי אני נאום ה' אלהים אם יהיה לכם עוד המשל הזה בישראל, הן כל הנפשות לי הנה, כנפש האב וכנפש הבן וגו'.

מורה שהם אצלו ית' בשווי מבלי שתוף, ולכן הנפש החוטאת היא תמות בעוונה ולא בעוון אבותיה, וכמו שתורה על זה הפרשה כולה. וגם ירמיהו הנביא ע"ה אמר כן. וחייב אם כן שלא יושלם שום עונש לנפש הבן ממעשה האב, וכל שכן מדיבורו, ואין צריך לומר לדורות עולם.

וכבר אמרו בפ"ק דכתובות (דף יא) קטן שנתגייר מטבילין אותו על דעת בית דין, ואם הגדיל יכול למחות. והלא דברים קל וחומר, ומה אם בהיות שם הגוף, יכול למחות לפי שהיה קטן בשנים, כל שכן אם לא היה שם כלל, שאינו מחויב במה שעשו הראשונים מדעתם.

ואין ראוי לנו שנתפייס במה שאמרו הקדמונים ז"ל וב**מדרש תנחומא** בפרשה זו, שכל הרוחות שהיו עתידיים להימצא עד סוף כל הדורות כולם היו באותו מעמד, וכולם קיימו וקבלו הברית הזאת באלה ובשבועה. כי יקשה זה על השכל להאמין בו, איך היו הנשמות שהם מבלי גופות, והמצוות אינם מחויבות כי אם לחבור הנפש עם הגוף הנקרא אדם. וכמו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובמתים חפשי. כי בהפרדם זה מזה, אינם אדם, גם כי המצוות חובת הגוף הם, ואין חבין לאדם שלא בפניו.

גם לא יספיק בתשובה זה דעת האומר שהיו באוכלוסיה ההיא שש מאות אלף הגברים, כולל הצורות כולם וכל הפרצופים לכל מזגי האדם שהיו אפשרי המציאות, ושמעתה אי אפשר להימצא שום אדם בדורות הבאים שלא היו שם בדמותו וצלמו בגוף ונפש. ושלזה אין בשום אדם יכולת במה שישבעו כולם בהר סיני. כי היו הדברים האלה כבדים על הלשון לאומרם, וקשים על השכל לקבלם, והם חלושים כפי עניינם בעצמם.

ויותר מזה יקשה למה שראינו בעינינו, שעל שבועה זו יש קיום והעמדה אל הברית והשבועה אשר לו יתברך עליהם שלא יפרדו לעולם בזולתם, והא בהא תליא. ונשארה להם השאלה בעינה, ומבקשים פנים אל התירה. לפי שישראל עברו השבועה הזאת פעמים רבות, ויתחייב מזה שכבר הופרה הברית והשבועה האלהית, ויהיו בטלים כל הכתובים המורים על נצחיות ישראל. כמו שאמר ירמיהו (ל"א)

אם ימוש החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה גם אני אמאס בכל זרע ישראל וגו'.

גם אמרו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' ודומיהם.

ואם עברו השבועה והברית אשר עליה היינו לו יתברך לעם, הנה אם כן אבדה תקותנו נגזרנו לנו. ואיך יהיה אם כן מקום לנבואת יחזקאל (סימן כ') והעולה על רוחכם וגו'. אבל זה ממה שיורה שאין כח באבות להשביע הבנים ולחייבם בשבועתם, ולא יהיה כח בשבועתם להמשיך בחבלי מציאותם ובעבותות קיומם הדיבוק הנצחי שרצו ורצה השם יתעלה שיתלה בה.

זהו ענין הספק הזה ותוארו. ובאמת הוא ספק עצום ונורא ויתד שהכל תלוי בהתרתו.

תשובה: חובות האב עוברות לבניו

דברים כט, ט-יד

ט אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושריכם כל איש ישראֵל:
י טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימין:
יא לעברך בברית ה' אלהיך ובאֵלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום: ...
יג ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את-הברית הזאת ואת-האֵלה הזאת:
יד כי את-אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום:

עם היות שכפי הדין זכין את האדם שלא בפניו, ואין חבין את האדם שלא בפניו, ואין אדם מוריש שבועה לבניו, רוצה לומר לחייבם בשבועה אשר הוא עשה לבניו בימיו.

אין ספק שאם אדם קבל הלוואה מאחר, שחייב בפירעונה הוא ובניו עד עולם. כי כמו שהבנים זוכים בירושת נכסי אביהם. ככה הם מחויבים לפרוע חובותיהם. וחייב האבות כשיהיה בדרך הזה, רוצה לומר ממה שקבלו בדרך הלוואה, מוטל על הבנים אף על פי שלא היו עדיין בעולם. ומזה הצד היה העבד הכנעני ירושה על הבנים, כמו שאמרה תורה **והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם**, לפי שהיו מקנת כספו של אדם כשאר נכסיו.

וידוע שה' יתברך זכה בישראל, אם מפני שהוציאם מכור הברזל ממצרים מבית עבדים, והם ומקניהם וקניינם היו מאתו ומידו, כמו שכתוב **כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים**. ולפי שזכה בגופותיהם כעבדים כנעניים, וזכה גם כן בנפשותיהם, לפי שהשלימה שלמות נפשית במתן תורתו, לכן הכניסם בברית הראשון בהוציאם אותם ממצרים. והיה הברית ההוא בדם שזרק עליהם. להורות שגופם ונפשם - כי הדם הוא בנפש יכפר - כולם היו משועבדים אליו יתברך.

ולכן אמרו בעת ההכנסה באותו ברית **נעשה ונשמע**. רוצה לומר, בגופותינו נעשה ונעבוד כעבדים אל אדוניהם, ובנפשותינו נשמע ונאמין כתלמידים לרבו.

[ברית חדשה בכניסה לארץ]

ולפי שעתה רצה ה' יתברך לעשות עימהם חסד אחר, והוא בירושת הארץ הקדושה, הביא הצורך שיכנסו בברית חדשה, לפי שהראשון היה על שעבוד גופם והכנעת אמונתם. והשנית היא על ירושת הארץ. והיה ענין זה הברית וכוונתו שלא בחרבם יירשו ארץ, ולא הורישוה מאבותיהם, אבל שה' יתברך נתנה אליהם. לא במתנה, כי אם בתורת הלוואה כמו שכתוב: **והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ**. ושיתחייבו לעבוד בה את אדוני הארץ, ושלא יעבדו אלוה אחר זולתו, כי יהיה זה מרד וקשר גדול אליו.

הנה התבאר מזה צורך הברית הזה ותכליתו. והתבאר עם זה גם כן שהאומה הזאת היא לפניו ית' כעבדים נרצעים עד עולם, ושבניהם ובני בניהם הם כעבדים כנעניים וככושיים שלא יהיו חופשים בשום צד. וכמו שכתוב **הלא כבני כושיים אתם לי בית ישראל**.

[חובות היושבים בארץ]

ובערך הארץ הנבחרת אשר לקחו מאתו יתברך, וחייבו עצמם לשבת בה ולתת הבכורים והתרומה והמעשרות ושאר המצוות התלויות בארץ, הם בהכרח כגרים ותושבים עם אלהינו, ומחויבים הם ובניהם עד עולם לשבת בארץ הזאת ולפרוע החוב אשר הסכימו בראשונה עם אדוני הארץ לפרעו, שהם המצוות שקבלו על עצמן בעת שנכנסו בעבודתו, והוציאו מעבדות מצרים, ובעת שנכנסו לארץ וקבלוה על מנת כך.

[מחויבות העם נובעת מההסטוריה]

ועל כן אמרו **חכמינו** ז"ל בפרק ר' עקיבא, שכל בר ישראל מושבע מהר סיני, לפי שאז נכנסו לעבודת האל יתברך וכל זרעם היוצא מהם הוא באותו חיוב ועבודתו, לא יצא חפשי. הרי לך שמפאת הגוף, ומפאת הנפש, ומפאת ארץ מגוריהם אשר גרו בה, היו הבנים מחויבים ונכללים בברית שקבלו אבותם. לא מצד השבועה שעשו, כי אם מדין העבדות אשר קבלו בהוציאו אותם מארץ מצרים, ומפאת התורה שקבלו בפיקדון, והארץ הנבחרת שקבלו בהלואה.

ואל זה בוודאי כוונו **חכמינו** זיכרונם לברכה ב**מדרש תנחומא** בפרשה זו, באומרם שהיו הנשמות כולם בשעת הברית.

ואמנם עם היות שהאומה בכללה חלפה חוק הפרה ברית, הנה לא סרה מתחת ידי ה', לפי שההשתעבדות והדבקות אשר לאומה עם השם יתברך הוא נצחי, אי אפשר שישתנה כימי השמים על הארץ.

וזהו אמרו בסוף הקללות שבחוקתי, **ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם**. רוצה לומר לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי. רוצה לומר, בעבור שהפרו הברית אשר לי אתם, כי אני ה' אלהיהם. ואין אלוהותי עליהם דבק עם חטאתם. אבל אף כי יחטאו, עבדי הם ולא יצאו מתחת ידי.

[האומה לא סרה מאחרי ה']

וכבר נוכל לומר עוד בזה שהאומה בכללה לא סרה מאחרי ה' בשום זמן, לפי שעוברם על הברית באומה אפשר שתהיה באחד משני פנים.

[המין הראשון] אם שתהיה האומה בכללה עוברת על מצוות התורה כולם או קצתם, אף שיעבדו ע"ז, אבל אינם כופרים בעקרי התורה. אם שייסוגו אחר נסיגה כללית וכפירה מעיקרא, לומר אי אפשר לנו בו ולא בתורתו. והנה המין הראשון מההעברה על הברית הוא אשר ייוחס אל אומתנו בכללה, ובעבורה נתחייבו לקללות ונתנו לשמירת המצוות.

אבל המין השני חלילה להם ממנו, כי בשום זמן מהזמנים לא כחשו בה' ולא כפרו בקבלת תורתו, ולא הוציאו עצמם מתחת הנהגתו. וכמו שאמר על זה **כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך לא נסוג אחר לבנו ותט אשורנו מני ארחיך** (תהלים י"ד). רוצה לומר, לא סרנו מאחריך, עם היות שנטה אשורנו מני אורחך. וכן אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר, רוצה לומר: אף על פי שפרשנו כפינו לאל זר, לא שכחנו שם אלהינו.

הנה הותר בזה לדעתי הספק הראשון. היא באמת דרך ישר אל התרתו ואמיתי מסכים מכל צד. ולפי שאחרים בקשו דרכים בהתרתו ולא ישרו בעיני, נטיתי מעליהם ואבחר דרכי. כי אותו ראיתי אמת ויציב ונכון וקיים.

[הברית: לכל העם ולכל הדורות]

יג ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את-הברית הזאת ואת-האֵלה הזאת:
יד כי את-אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֶה עֲמְנוּ עֲמַד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֶה עֲמְנוּ הַיּוֹם:

אפשר לפרשו בשני אופנים:

פירוש ראשון

האחד הוא - למה קיבץ משה רבנו ע"ה כל המדרגות מהעם, ולא נסתפק בקיבוץ ראשי השבטים והזקנים?

להשיב לזה אמר, **ולא אתכם לבדכם**. רוצה לומר, אין הכוונה בברית על הכללות בלבד, שתחשבו שאלות הברית והקללות לא יחולו כי אם על כלל האומה בפשעה, אבל אם היה חוטא איש אחד או משפחה או שבט, יהיה נדון אחר רוב העם ובטל בששים. אינו כן. כי לכלל ולפרט יתחייבו אלות הברית. ולזה אמר בלשון יחיד: אשר ישנו פה ואשר איננו פה.

ואמר כן באנשים שדרכם שיעמדו במעמד לפני ה', כמו הזקנים, ובכלל כל איש ישראל הזכרים. וגם אשר איננו פה, רוצה לומר מי שלא היה מדרכו ומנהגו לעמוד עמנו בקבוץ ומעמד, כולם יהיו עמנו היום הזה. כדי שמי שירצה לטעון ולומר דבר מה, יטען כאשר עם

לבבו. כפי הכוונה השניה אשר זכרתי, באשר ישנו פה ואשר איננו פה, שהוא לתת טעם אל קיבוץ המדרגות כולם, כדי שמי שיעוררו לבו לטעון כנגד התורה, יבוא ויטול טענת הויכוח. יפורשו הכתובים האלה כך: הנה אחוש עתה לפרטים, להכניסם בברית ולהתווכח עימם, אם יסתפקו בדבר מה שלא נעשה בברית הראשון, לפי שנוסף עימם ספק וחשש ממה שהיה אצל אבותיכם.

טו כי-אתם ידעתם את אשר-ישבנו בארץ מצרים ואת אשר-עברנו בקרב הגוים אשר עברתם:
טז ותראו את-שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמיהם:
יז פן-יש בכם איש או-אשה או משפחה או-שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלהינו
לקחת לעבד את-אלהי הגוים ההם פן-יש בכם שרש פרה ראש ולענה:
יח והיה בשמעו את-דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר
שלום יהיה-לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הרוה את-הצמאה:

זה כי כבר ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים, ואולי למד אדם משקוצי עבודתם לאלהיהם. גם אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם, והם סיחון ועוג וחמשת מלכי מדין והכנעני מלך ערד, ותראו את שקוציהם ואלהיהם אשר היו עובדים מעץ ואבן או כסף וזהב אשר עימם. רוצה לומר, כי פסילי העץ והאבן היו בשווקים וברחובות, אבל הכסף וזהב היו עימם בחדריהם, כמו שפירשו רז"ל. ולכן אמר בענין מצרים ישבנו, ובשאר העמים עברתם. לומר, שלא עברו בהם אבותיהם.

לכן היה בהם חשש שמא יש איש או אשה או משפחה או שבט, אשר לבבו פונה היום ללכת לעבוד את אלהי וגו'. רוצה לומר, מדעתם ושכלם, מפאת מה שראו באותן הארצות, או לסיבה אחרת.

והוא אומר שורש פורה ראש ולענה. רוצה לומר, שלא יהיה זה משכלו ודעתו, כי אם שנשאר לו בקבלה מאביו שהיה מיושבי מצרים, והוריש אותה נחלה מבוהלת לבנו. ויהיה זה חולי ירושה אליו, שירשו מאביו, שהוא שורש פורה ראש ולענה, שהוא הפרי המר מהאמונה הכוזבת הנמצא בזה האיש.

ולסיבת החטא הזה חמור וזר להימצא בישראל, זכר ראשונה איש או אשה. ואחריו המשפחה שהוא דבר יותר זר. ואחריו השבט, שהוא דבר זר ומתמיה, ששבט אחד כולו ילכד בעוון פלילי כזה.

וכאלו אמר, הנה בעבור זה הוצרכתי לקבץ כלל המדרגות, כקטן כגדול, כדי שכולם יוכללו בברית. כי הדיבור היה על הפרטיות, לא על האומה בכללה.

ואם אחד מכם לא ירצה במעמד הזה לפרסם דעתו הרעה, ולגלות אמונתו הכוזבת, באופן שאוכל להשיב כנגדו, אבל ישתוק ויתברך בלבבו לאמר: שלום יהיה לי לפי שאני אתנהג על פי דעתי ושכלי, והשם יתב' נתן השכל לאדם כדי שלאורו ילך. וזהו למען ספות הרוה על

הצמאה. שקרה בזה הטענה המכרעת לעבוד עבודה אחרת - **רווה**. ונמצא הטענה שתאסור לעבוד אותה, ואמר שלפי שתוסיף הטענה המחייבת על הטענה האוסרת, לא תבואה רעה ויהיה לו שלום.

הנה כאשר בלבבו יאמר זה, ולא יגלהו בפיו ובשפתיו, כיון שמקום הנחתי לו להתווכח עליו ולהגיד כל העולה על רוחו, ולא רצה. לכן **לא יאבה ה' סלוח לו**, ולא יקבל טענתו כשיאמר שכלי הטעני ושרירות לבי הביאני לזה. אבל תרביץ בו כל האלה הכתובה בספר הזה, כיון שלא רצה להגיד ולגלות טענתו, ולכן יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא. לא בלבד מפני הע"ז שעבד, כי אם מפני ששמע הברית וקבלו, ושתק בהיות לבו פונה מעם ה'.

ואם יהיה איש פרטי בחטא הזה, ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה, מהחללים והמכות והארורים הפרטיים שזכר. ואם תהיה משפחה, ומחה ה' את שמו, יובן כן למשפחות רבות שיצמחו ויגדלו בכבוד ומעלה, ואח"כ ירדו מטה מטה. ואם יהיה שבת, יבדילו ה' יתברך לרעה מכל שבטי ישראל, כמו שהיה בשבת בנימין בעניין הפילגש.

זהו האופן הראשון מהפירוש.

והאופן השני מהפירוש -

[פנייה ראשונה לכל הדורות]

והוא היותר נכון בעיני, עניינו להודיע שאותו הברית אינו לאותו דור בלבד, כי הוא כולל לכל הדורות הבאים אחריהם. וכמו שאמר **את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה**. והיה זה מהסיבה אשר זכרתי, להיותם עבדים בטבעם אליו יתברך, שהוציאם ממצרים מבית עבדים. וג"כ לפי שהיו מקבלים את הארץ, וגם בניהם אחריהם ישבו בה. ולכן היה החוב ההוא מוטל על כל האומה, ובניהם ובני בניהם עד עולם היו חייבים לפורעו, אחרי שנולדו באותו עבדות, ושזכו וירשו את הארץ.

[פנייה שנייה ליחידים]

ולפי זה הפירוש יהיה אמרו **כי אתם ידעתם**, עניין בפני עצמו. אחר שגמר עניין הכלל, להודיע אשר העתידיים לבוא והחיים עתה, כולם נכללים בברית באופן שווה, נעתק לדבר ביחידים באופני חטאם וסורם מעל ה' יתברך. ועליהם אמר, **כי אתם ידעתם**. ואין מלת כי במקום הזה נתינת סיבה, אבל הוא התחלת דברים נמשכים להלן, כמו **כי תאמר בלבבך כי אורישי גויים מפניך** ודומיהם.

ועניינו, שלפי שידעתם את אשר ישבנו במצרים עיר מלאה גילולים ומיני ע"ז, ואת אשר עברנו בקרב הגויים כמו שפירש. ואולי יש בכך איש או אשה או יחיד, אשר לבבו פונה היום ומהרהר

שיש ממש בשום אלוה מאלהי העמים אשר עברתם בם. ועם היות שהמחשבה לא יצאת לפועל, הנה הלב והמחשבה בלבד פונה היום, ואולי מזה השורש יצא לעתיד ענף פורה ראש ולענה לדורות הבאים. כי האבות במחשבותיהם ילמדו בניהם ויעשו כמעשיהם. וכל שכן בעניין האמונות שהאדם מקבל מאביו, כאומרו **שאל אביך ויגדך** וגו'.

על כן אני חושש אולי היחיד או היחידים האלה בשמעם את דברי הברית ואת דברי האלות הנזכרות למעלה, המיועדות לעובר על התורה וכופר בה, **יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי**. רוצה לומר, כי כאשר ישמע הקללות יברך הוא את עצמו בהפכם, ויאמר שלום יהיה לי, ולא יפנו הקללות עלי, אף על פי שבשרירות לבי אלך. לפי שבטוב ההוא אשר ייטיב ה' יתברך את ישראל, אהיה נכלל אנכי, ולא יוכלו הקללות לפעול בי בפרטות, כיון שלא יאור את העם כי ברוך הוא.

וזהו **שלום יהיה לי** בפרטיות, כאשר בשרירות לבי אלך ואעשה כל רצוני. וזה **למען ספות הרוה את הצמאה**. והוא משל נמרץ. כי האדם שיש לו שני שדות סמוכות זו לזו, האחת צמאה צריכה למים והאחרת רווה בלתי צריכה למים. אין ספק שבהיותו שולח מים להשקות את הצמאה, ישקה גם את הרווה, גם כי לא יכווין להשקותה. כמו כן חשב הכופר הזה, שאע"פ שלא יכווין השם ית' להשקותו משפע ברכותיו, בהיותו הולך בשרירות לבו, יקבל בהכרח הטוב וההצלה והצלחה בתוך זה הכלל.

ויהיה כפי הפירוש הזה **שלום יהיה לי** משמש לשני עניינים: אם להוציא את עצמו מכלל הנכנסים בברית, ואם בהבטחתו שיחובר אליהם ובזה ינצל מהרעות.

ועל זה אמר, **לא יאבה ה' סלוח לו**. לא יחשוב שיהיה נדון עם הכלל, ושהשם יתעלה יעבור על פשעו להיותו יחיד. כי הנה השם יתעלה לא יסלח אליו, אבל **יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא**, אף על פי שהוא יחיד, ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. רוצה לומר הפרטיות והמיוחדות יחולו עליו ועל כל העדה יהיה שלום, וימחה שמו וזכרו מתוך הקהל ובמספר השבטים לא יבוא כפי סגנון הברית.

לפי שאלה להיותם רבים יזכו לטובות, וזה בהיותו יחידי ייבדל מכללותם לרעתו. כי עם היות שחשב האיש הבליעל הזה שלא ייבדל מכללות העם, הנה האל ית' יבדילו מכל השבטים.

[לא פנה לאומה בשל כבודה]

ואמנם לא זכר האומה בכללה לפי כבודה. לפי שהיה בלתי ראוי להאמר על כל העדה שיסורו מאחרי ה' בהסכמת כולם, ושילכו אחרי אלהים אחרים. אבל הדבר למד מעניינו, שדין האומה כדין השבט, ואם כולם יסכימו לעבוד ע"ז, יהיה דינם כדין השבט שיבדילו לרעה, וימחו מן הארץ, תחת אשר לא שמרו את משפט אלהי הארץ. וזהו אמרו **ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה**. רוצה לומר, יהיה שבט או משפחה יהיה מי שיהיה, הנה יתקיימו אלות

הברית. וידוע שאלות הברית היו לכלל ולפרט כמו שיראה מעניינם. ולכן בא בזה מאמר ככל אלות הברית, לכלול עניין האומה גם כן. וכמו שיבאר אחר זה.

גם תרמוז בזה, שהאומה בכללה עוד כל ימי הארץ, לא תבוא לכפירה וסור מאחרי ה'. ואם יקרה זה בחלק ממנה, לא יקרה בכללותם בשום צד. ושהוא כעניין המבול, שהבטיח השם יתברך את העולם שלא יבא מבול כולל להשחית כל בשר, עם היות שכבר יבוא מבול פרטי להשחית עיר אחת, כמהפכת סדום ועמורה. וזהו המכוון במאמר הנביא (ישעיה נ"ד ט') **כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי וגו'.** כלומר, שלא תהי השחיתה כוללת כמו שלא יבוא לעולם מבול כללי.

ור' אברהם פירש **הרוה**, על הצדיק, שהוא כעץ שתול על פלגי מים. **והצמאה** על הרשע, שהוא כערער בערבה. והוא השורש פורה ראש ולענה, שהוא במקום צמא.

הנה התבאר מזה למה אמר **ישנו פה ואשר איננו פה** בלשון יחיד, שהוא בעבור החוטא הפרטי.

פרשת האזינו

דברים פרק לב

שבעה כללי אמונה הנובעים מהשירה

הכלל האחד

שהנקמה והשלום עתידים להיות בהכרח בכל הצרים אותנו, וכמו שאמר **לי נקם ושלם**. ואמר **אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם**. **אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר**. **כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וגו'**.

והכלל הזה מבואר ידוע שלא נתקיים בבית שני ולא בזמן אחר.

הכלל השני

שנקמת אויביהם וגאולת ישראל יש להם זמן מוגבל וידוע, נגזר בחכמתו העליונה, אי אפשר שיעבור ממנו, ולא גלה אותו לשום נוצר.

והתבאר זה מאמרו **הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי** כלומר שהיה סתום וחתום שלא ידעהו אדם. וכמו שאמר לדניאל (י"ב) **כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ**. ואמר עוד **מסכים לזה, לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם**. הרי שיש לדבר עת ידוע וזמן מוגבל לא ידעהו בלתי. וגם זה מורה שלא נאמר זה על פקידת בית שני, כי היה יודע כל שער עמי כי לשבעים שנה יפקדו.

הכלל השלישי

שגאולת ישראל תהיה אחרי שכפי הדין ירצו את עוונם ויקחו ככל חטאתם. וכמו שאמר **כי ידין ה' עמו ...** ואמר **כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב** כי יגיע מצבם לתכלית הפלגת השפלות, ואז כפי הדין יזכו לגאולה.

הכלל הרביעי

שבגלותנו זה תמה זכות אבות, כמו שכתב הרב **רבנו משה בר נחמן**, ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו הגדול. והתבאר זה מאמרו **לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת**.

ואמר גם כן על זה עצמו ואמר **אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה**. ראו עתה כי אני אני הוא וגו'.

ומסכים לזה אמר יחזקאל הנביא (כ')

וקיבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם שם ונקדשתי בכם לעיני הגויים וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרככם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל.

וכן אמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגויים.

וכבר נתן הרב טעם נכון ונכבד בזה מאשר האומה הישראלית היא המפורסמת והמודיעה אמיתת השם יתברך ואמונתו, ובביטולה תהיה בריאת המין האנושי לבטלה.

הכלל החמישי

שתחיית המתים תהיה סמוכה וקרובה בזמן לקבוץ הגליות. והנה יראה זה מאומרו כי ידין עמו ועל עבדיו יתנחם. ואמר אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. וכבר העיר עליו המלאך לדניאל באומרו: ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדיראון עולם. וכדברי ישעיהו (כ"ו)

יחיו מתוך נבלתי יקומון וגו'. ואמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול.

והכלל השישי

שהגאולה והכפרה אשר ידענו בשירה הזאת, אינה בתנאי התשובה, ולא כשנשמע בקול ה' ונשמור מצוותיו ונעבדהו, אבל השירה הזאת אינה רק שטר עדות שנעשה הרעות והחטאים עד אין די, ושהוא יתעלה יעשה בנו בתוכחות חימה ועונשים רבים, אבל לא ישבית זכרוננו מני ארץ.

ושאחרי כן הוא יתברך, למען שמו הגדול ובלתי החל לעיני הגויים, ישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה, ויכפר על חטאתינו, ישוב ירחמנו יכבוש עוונותינו.

ואם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה. אמרו **בספרי**

גדולה שירה שיש בה מעכשיו ויש בה לשעבר,

ויש בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא.

וכמו שזכר כל זה הרמב"ן ז"ל.

הכלל השביעי

שכל דברי השירה הזאת נתקיימו, ולא ייפול דבר ממנה ארצה, לא במה שיעד מירושת הארץ ודשנותה והצלחותיה, שהוא חלק החסדים ממנה, כי כולם נתקיימו בשלמות רב. ואם בעוונות והחטאים שיעשו בעבודה זרה. ומהשדים, האנשים והנשים, שהוא חלק הפשע, הכל בא כמו שסיפר. ואם בעונשים הרעות והצרות שיעד עליהם, שהוא בחלק העונש, כי בכלם לקו. וזה אם בבית ראשון ואם בבית שני ובגלות. ומאחר שראינו שכל חלקי השירה וייעודיה נתקיימו

ככל הכתוב בה, ראוי שנאמין אמונת אומן שגם כן יתקיים החלק האחרון ממנה, מהגאולה ונקמת האויבים.

ומה נמלצו דברי הרמב"ן שכתב ז"ל.

ואילו הייתה השירה הזאת מכתב אחד מהחוזים בכוכבים, שהגיד מראשית, היו ראויים להאמין בה, מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה ולא נפל דבר אחד. אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדבר האלהים מפי נביאו נאמן ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו. עד כאן.

הנה נתתי לך בדבר הזה שבעה כללים הכוללים אמיתת השירה וייעודיה והם באמת לכל בעל דעת שבע פנינים, יקים ה' את דברו הטוב. אמן.

[שלוש פעמים אמר משה את השירה]

מד וַיבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַשִּׁירָה-הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בֶּן-נוּן:
מֵה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת-כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל:

דעתי הוא שמשה רבנו דבר השירה הזאת שלש פעמים:

כי בראשונה לימדה לאנשים מבני ישראל

שנמצאו אצלו מיד כשבאתהו הנבואה. ועל הפעם הזאת נאמר בפרשת וילך ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל שלמדה לאותם שנמצאו שם לא לכל העם ולכן לא אמר שם לכל בני ישראל.

הפעם השנית לימדה לזקנים ולשוטרים

שציוה ללוויים שיקראום ואז למד אותה אליהם. וזהו שאמר שם הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ וגו'. ושם כתוב וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם. וקהל ישראל הנזכר שם הם הקהל אשר ציוה להקהיל שהם הזקנים והשוטרים לא העם.

הפעם השלישית דבר את השירה אל העם בכללו

כי קיבצם להשמיעה לכולם.

ועל הפעם הזאת אמר כאן ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון כי נשתתף עמו בחייו, בזה כדי שהעם יחשבוהו בעיניהם. ואמנם אמרו ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל שהוא העם שזכר, אז אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים. וגילה הכתוב הזה כי בלמידת השירה פעמיים, היה יהושע עוזר למשה. אמנם אחרי

תשלום השירה באותם הדברים שנזכרו אחריה, לא נכנס יהושע, כי משה בלבד אמרם ליוקר מהותם וסדרם.

ולפי שהיה הדיבור השלישי הזה אל העם בכלל, אמר **אל כל ישראל** ולא אמר לבני ישראל כמו שאמר למעלה בפעם הראשונה שזכרתי. ולהיות כלל העם רב ועצום, היה צריך יהושע שמה להיות תורגמן ומשמיע הדברים, כי לא יספיק משה לבדו להשמיעם. ולכן קראו כאן הושע בן נון ולא יהושע, להגיד שתמיד היה לפני משה כאשר היה באמנה אתו ובשרתו אותו שהיה נקרא אז הושע בן נון.

[שתי מטרות בשירה]

מו ניאמר אלהם שימו לבבכם לכל-הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום
אשר תצו את-בניכם לשמור לעשות את-כל-דברי התורה הזאת:
מז פי לא-דבר רק הוא מכם פי-הוא חייכם
ובדבר הזה תאריכו ימים על-האדמה אשר אתם עברים את-הירדן שמה לרשתה:

והנה באומרו שימו לבבכם לכל הדברים וגו'. אחשוב שכוון בו שתי כוונות אמיתיות.

האחת: [יש לשמור את המצוות כמשמעם ולא בדרך סימבולית]

שאמר אליהם ראוי שתשימו לבבכם לכל הדברים, לא לבד לכללות העניין כי אם לכל הדברים בפרטיותם, לא בפנימיות הכוונות וסודותם בלבד, כי אם לכל מלה מהדברים אשר אנכי מעיד בכם היום. רוצה לומר בשירה אשר זכר.

וקראם **עדות**, להגיד שכמו שעדות העדים ראוי שיילקח כפי פשט דבריהם, ולא יעשה אדם בהם צורה [פרשנות סימבולית], ותוציאו דברים לזולת הכוונה אשר רצה בה, כדי לעזוב חיצוניות הדברים ולקחת את פנימיותם וסודותם. אבל שתשמרו ותבינו אותם כפי פשוטם כעדות העדים.

ולא לבד זה בשירה, אבל ג"כ תצוו את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת, כפי פשוטי המצוות, ולא יעשו בהם צורות כדי לעזוב והשליך אחרי גוו פשטות המאמרים והמצוות. אין ראוי כן, כי אם שהחיצוני תשמרו ותעשו כמשמעו ופשוטו, ואת הפנימי יבינו החכמים כפי אמיתתו.

ונתן הסיבה בזה, באומרו **כי לא דבר ריק הוא מכם**. רוצה לומר, האומרים שיש בתורה דברים שהם בלבד משל לדבר אחר, הכרחי אמתי שתריקו המשל הבלתי מכוון לעצמו, ותיקחו את

הנמשל. אבל צריך שתשימו לב לכל הדברים, כקטן כגדול. כולם מכוונים לעצמם, ואין בהם דבר ריק. והראיה שאינו דבר ריק מכם, **כי הוא חייכם**, רוצה לומר החיים הנפשיים. **ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה** בחיים הגופיים. ואם החיים הנפשיים והגופיים וירושת הארץ תלויים בזה, אינו אם כן דבר ריק. ואמר זה בפרט על השירה, לפי שבה היו חייהם והארכת ימיהם על האדמה.

והסיבה השנית [לאדם זכות בחירה].

בפירוש הכתובים היא, שמשנה רבנו חשש שיאמרו ישראל: אם הגזרה אמת - החריצות שקר. ואם דברי השירה וייעודיה מחויבים ועתידיים להיות, מה בצע כי שמרנו משמרת ה' וכי נעשה מצוותיו.

ואם מפני זה, אמר אליהם: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום. והשמת לב היא, שתצוו את בניכם לשמור את כל דברי התורה האלהית, כדי שתינצלו מהעונשים אשר ייעדתי. כי שמירת המצוות ועשייתן, אינו דבר ריק ובלתי מועיל מפני ייעודי השירה. כי הידיעה האלהית **לא תחייב** הדברים, אבל על כל פנים **תשאיר טבע אפשרותם**. ואם אתם תשמרו המצוות ותעשו אותם, תחיו ולא תמותו בדבר וברעב ובחרב, כמו שייעדתי בשירה. ואם תשמעו בקול ה', תאריכו ימים על האדמה, ולא בגלות אשר זכרתי בדברי השירה זאת.

הנה אם כן, שמירת המצוות אינו דבר ריק מכם כי אתם בוחרים, ואינכם מוכרחים עליהם. ואף שתאמרו שעל כל פנים יצאו הייעודים שהם לפועל, היזהרו אתם שלא יהיה הדבר בימיכם ולא בימי בניכם. והנה התנצלו מזה בשמיעת התורה ושמירת המצוות, ויתקיימו הייעודים באורך הזמנים בדורות אחרים, שיסורו מאחרי ה'.

ולכן אמר כאן **אשר תצוו את בניכם** ואמר **כי לא דבר ריק הוא מכם**. ואולי זאת הייתה נחמתם של אותו דור הנכנס לארץ, רוצה לומר ששלום ואמת יהיה בימיהם, כי הם ישמרו את התורה, וינצלו מזה, והרעה תבוא בדור האחרון. ולכן למדו את השירה להיותה להם למוד ואזהרה רבה.

ואמרו **חז"ל** במדבר רבה: **לא דבר ריק הוא. ואם ריק הוא - מכם**. הבינו הדבר לשימת הלב, שהוא הלימוד שציוה עליו שיזהרו בו. כי כל דברי התורה בארות עמוקים, ואין בהם דבר ריק, אם לא לסכלות המעיינים וקוצר הבנתם.

עלה אל הר העברים

מח וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה בְּעֶצְמָם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר:
מִטַּעַל אֶל-הַר הָעִבְרִים הַזֶּה הֲרֹ-נִבּוּ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִזְרָב אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרֵחוֹ
וַרְאָה אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחְזָה:
נִמְתַּבְּהַר אֲשֶׁר אֶתָּה עֲלֶיהָ שָׁמָּה וְהָאֶסְפָּא אֶל-עַמִּינֵךְ כְּאֲשֶׁר-מֵת אֶהְרֹן אֶחִיךָ בְּהַר הַקָּדִים וַיֵּאֲסֹף אֶל-עַמִּי:
נֹא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי-מְרִיבַת קִדְשׁ מִדְּבַר-צֶן
עַל אֲשֶׁר לֹא-קִדְשִׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
נִב כִּי מִגִּיד תִּרְאָה אֶת-הָאֶרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תִבּוֹא אֶל-הָאֶרֶץ אֲשֶׁר-אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

הנה בסדר פנחס בא הדיבור למשה רבנו:

עלה אל הר העברים הזה, וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל, וראית אותה
ונאספת אל עמך גם אתה, כאשר נאסף אהרן אחיך...

ועניין אותו הדיבור והצוואה שמה, להודיע למשה אדוננו אחרי שציוהו בחלוקת הארץ, שלא
יחשוב שהיו ימיו רבים ונמשכים עוד, כי מהרה יאסף אל עמיו.

והיה תועלת רבה בידיעה הזאת, כדי שישתדל לבאר הדברים הצריכים ביאור קודם מיתתו,
כמו שעשה. ועליו התפלל דוד עליו השלום (תהלים לט,ה) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא
אדעה מה חדל אני. וכדי שידע כי קרוב יום מותו, ציוהו שיעלה אל ראש הר נבו, לא למות
מיד, כי לכן לא אמר ומות שם. אבל תהיה העלייה שמה בהתמדה פעמים רבות, כדי שיראה
משם את הארץ. כי לא תהיה הראיה ביום המיתה, כי אם פעמים רבות בימים רבים, שיעלה
שמה תדיר יראה את הארץ.

והודיעו למה יצווהו עתה לעלות בהר ולראות את הארץ, באומרו ונאספת אל עמך. רוצה
לומר, הנה ציותיך על זה, לפי שעתיד אתה להיות נאסף אל עמך בקרוב, כאשר נאסף אהרן
אחיק. ולא היה אם כן הציווי ההוא שיעלה אותו פעם למות, כי אם שיתמיד העלייה שמה
ויראה את הארץ. לפי שהייתה קרובה מיתתו.

[משה מכין את יורשו]

ומשה רבנו השיב על זה, יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה. רוצה לומר, אם
קרוב יום מיתתי לבוא, כמו שאתה מצווה אותי להכין עניני דרכי ללכת בה, גם לך ראוי שתכין
איש כלבבך שיישאר במקומי, ויהיה פרנס על הצבור נגיד ומצווה לאומים.

ואז אמר לו השם יתברך, כן דברתי. קח לך את יהושע בן נון, כי הוא מצד עצמו והכנתו איש
אשר רוח בו, ועוד יתוסף שלמותו כשתסמוך ידיך עליו מעתה, ותחנכהו בהנהגת העם כראוי.
ולא אמר שיעשה זה בזמן פטירתו, כי אם מעתה יתחיל לחנכו וללמדו תמיד. ולכן יעמידהו

מיד לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, ויצווה אותו על הדברים לעיניהם, כדי שיראו שהוא שלם והגון להיות פרנס הדור.

וגם ציוה למשה, שיכבדהו יותר ממה שהיה עושה עד עתה בהיותו משרתו. וזהו אמרו **ונתת מהודך עליו**, למען ישמעו כל עדת בני ישראל. רוצה לומר שישמעו שאתה מכבד אותו, והם יעשו כמעשיך ויכבדוהו.

ולפי שאמר שיישאר יהושע במקום משה, אמר השם יתברך, אל תחשוב שכמו שיישאר במקומך בהנהגת העם ופרנסתו, כן יהיה במדרגת הנבואה והדבקות. כי הנה לא יהיה כן, אבל הוא לפני אלעזר הכהן יעמוד, ושאל לו במשפט האורים והתומים, לפי שלא יהיה מנבא בכל עת כמורך. כי על פי אלעזר הכהן יצאו ויבואו הוא, רוצה לומר יהושע וכל בני ישראל. ושם נאמר **ויעש משה כאשר ציוה ה'**. רוצה לומר, שהיה עולה בכל יום אל הר נבו ורואה את הארץ ומעיין בה, וכן שלקח יהושע מיד והעמידהו לפני אלעזר ולפני כל העדה וסמך ידיו עליו, והיה מצווה אותו בענייני ההנהגה בכל יום, כדי שיהיה מלומד בכך.